

Marian Gorynia
Katedra Konkurencyjności Międzynarodowej
Instytut Gospodarki Międzynarodowej
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr. Kamila Ulmanna

**pt. „Dystans psychiczny jako determinanta zagranicznych inwestycji
bezpośrednich krajów europejskich oraz Chin w Afryce”
Uniwersytet Gdański, Wydział Ekonomiczny, 213 stron**

Uniwersytet Gdański, Wydział Ekonomiczny

Promotor: dr hab. Stanisław Umiński, prof. UG

Promotor pomocniczy: dr Aleksandra Borowicz

Niniejsza recenzja składa się z następujących części:

1. Dobór problematyki badawczej i tematu rozprawy
2. Cele pracy i hipotezy badawcze
3. Metoda badawcza
4. Struktura i treść pracy
5. Ustalenia merytoryczne – rezultaty badawcze
6. Strona formalna pracy
7. Wkład rozprawy do literatury
8. Ograniczenia pracy i kierunki dalszych badań
9. Konkluzja końcowa

1. Dobór problematyki badawczej i tematu rozprawy

Problematyka podjęta w recenzowanej rozprawie doktorskiej odnosi się do jednego z najbardziej istotnych zagadnień badawczych współczesnej ekonomii międzynarodowej, jakie stanowią determinanty zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Mgr K. Ulmann podjął ambitną próbę pogłębienia rozumienia tych determinant poprzez uwzględnienie kategorii dystansu psychicznego jako zmiennej analitycznej o charakterze komplementarnym w stosunku do tradycyjnych czynników ekonomicznych, społecznych, instytucjonalnych i politycznych. Wydaje się przy tym, że skupienie uwagi na kontynencie afrykańskim jako obszarze o dużym potencjale inwestycyjnym, demograficznym i surowcowym jest w pełni uzasadnione, gdyż gospodarki usytuowane na tym kontynencie cechują się często specyficznymi, wysokimi barierami wejścia, wynikającymi między innymi z szeroko rozumianego dystansu psychicznego. Nową jakość do dyskursu naukowego wnosi odniesienie analizy porównawczej do inwestorów z istotnie różniących się kręgów kulturowych, jakie

stanowią Europa i Chiny w specyficznym kontekście gospodarki afrykańskiej. Przyjęta konstrukcja problemu badawczego zachęca do sprawdzenia adekwatności obowiązujących teorii w warunkach niskiej jakości instytucjonalnej i wysokiego ryzyka politycznego na kontynencie afrykańskim.

W literaturze przedmiotu przeważają podejścia ogniskujące uwagę na względnie „twardych” determinantach ZIB, takich jak wielkość rynku, koszty czynników produkcji, jakość instytucji, zasoby naturalne, kapitał ludzki czy odległość geograficzna. W tym kontekście należy docenić dążenie do wzięcia pod uwagę czynników percepcyjnych, behawioralnych itp. związanych z dystansem psychicznym, które – mimo trudności z ich operacjonalizacją w badaniach – mogą w istotny sposób modyfikować decyzje inwestycyjne przedsiębiorstw wchodzących na kontynent afrykański. Należy więc docenić, że dysertacja wpisuje się w coraz szerzej dostrzegany w ekonomii międzynarodowej nurt poszukiwania bardziej złożonych, wielowymiarowych ujęć procesu internacjonalizacji.

Warto podkreślić, że wybór Afryki jako poligonu badawczego niesie za sobą określone konsekwencje – z jednej strony jest szansą na osiągnięcie ciekawych wyników poznawczych, z drugiej strony jest decyzją odważną, która wymaga od Doktoranta zmierzenia się z dużą odmiennością, a także heterogenicznością tego kontynentu. Moim zdaniem dokonany wybór problematyki rozprawy świadczy o umiejętności identyfikowania istotnych luk poznawczych oraz o odwadze badawczej Kandydata do stopnia doktora.

Podsumowując, dokonany przez Doktoranta dobór problematyki badawczej oraz sformułowanie tematu rozprawy zasługują na wysoką pozytywną ocenę. Stanowią one mocną stronę rozprawy.

2. Cele pracy i hipotezy badawcze

Cel główny pracy został sformułowany poprawnie i jednoznacznie. Autor dąży do określenia roli dystansu psychicznego jako determinanty zagranicznych inwestycji bezpośrednich z krajów europejskich oraz Chin w Afryce (s. 8 wstępu). Realizacja tak zdefiniowanego celu wymagała od Autora przeprowadzenia wielostopniowego procesu badawczego, obejmującego zarówno pogłębione studia literaturowe, jak i zaawansowaną analizę ilościową. W mojej ocenie cel ten jest zgodny z tytułem rozprawy, a jej struktura dobrze koresponduje z tymże celem.

W rozprawie przyjęto ponadto następujące cele szczegółowe:

- „1. Określenie wpływu dystansu psychicznego na ZIB z wybranych krajów europejskich oraz Chin w krajach Afryki.
2. Określenie wpływu komponentów dystansu psychicznego (dystansu religijnego, językowego, przemysłowego, politycznego, edukacyjnego, społeczno-ekonomicznego) na ZIB przedsiębiorstw z wybranych krajów europejskich oraz Chin w krajach Afryki.
3. Określenie wpływu wybranych zmiennych odpowiadających motywom poszukiwania rynku, efektywności oraz zasobów naturalnych na ZIB w krajach Afryki.
4. Porównanie determinant ZIB z wybranych krajów europejskich i Chin w krajach Afryki.

5. Sformułowanie rekomendacji dla polityki gospodarczej w zakresie wspierania ZIB” (s. 9 wstępu).

Powyższe cele szczegółowe dobrze korespondują z celem głównym, rozwijają go w sposób uzasadniony merytorycznie i logicznie. Obejmują one zarówno analizę wpływu dystansu psychicznego jako całości, jak i jego wybranych komponentów, a także porównanie tych wyników z oddziaływaniem innych determinant przepływów inwestycyjnych. Dzięki temu Autor nie ogranicza się do prostego sprawdzenia jednej zależności, lecz tworzy bardziej rozbudowany schemat analityczny.

Na potrzeby badania sformułowano niżej zaprezentowany zestaw 5 hipotez badawczych:

„H1: Istnieją różnice w zakresie determinant ZIB krajów europejskich oraz Chin w Afryce.

H2: Dystans psychiczny jest istotną determinantą ZIB z krajów europejskich w krajach Afryki.

H2a: Pojedyncze korelaty dystansu psychicznego są determinantami ZIB z krajów europejskich w Afryce.

H3: Dystans psychiczny jest nieistotną determinantą ZIB z Chin w krajach Afryki.

H4: Chińskie ZIB w Afryce w większym stopniu motywowane są przez dostęp do zasobów naturalnych (resource-seeking) oraz rynku (market-seeking) niż przez poszukiwanie efektywności (efficiency-seeking).

H5: Europejskie ZIB w Afryce w większym stopniu niż chińskie zależą od jakości instytucjonalnej oraz czynników odzwierciedlających motyw poszukiwania efektywności” (s. 9 wstępu).

W strukturze logicznej pracy ważne miejsce zajmują hipotezy badawcze, które łącznie z celami tworzą spójny szkielet merytoryczny rozprawy. Powyższe hipotezy zostały sformułowane co do zasady zgodnie i spójnie z przyjętymi celami. Należy podkreślić, że szczególne znaczenie mają hipotezy dotyczące zróżnicowanej roli dystansu psychicznego w zależności od typu gospodarki inwestującej (hipoteza 2, hipoteza 3). Zostały one wystarczająco przekonująco i umiejętnie wyprowadzone z literatury przedmiotu i to właśnie one stanowią oś analityczną całego opracowania oraz organizują rozważania empiryczne zamieszczone w dalszej części dysertacji.

Z perspektywy osadzenia dysertacji w literaturze przedmiotu można jednak wskazać, że niektóre hipotezy mogłyby być nieco silniej zakotwiczone w wiodących pozycjach bibliografii poprzez bardziej rozbudowane ich wyprowadzenie i uzasadnienie. Innymi słowy, w kilku miejscach zabrakło wyraźniejszego przejścia od przeglądu innych opracowań do sformułowania przypuszczeń badawczych przyjętych w niniejszej dysertacji. Pewien problem może stanowić sposób nawiązania do tych badań, których wyniki nie były zgodne z przyjętym kierunkiem formułowania hipotetycznych zależności między badanymi zmiennymi. Wyprowadzenie i sformułowanie hipotez zostały dokonane w rozprawie w rozdziale 5. Wyniki modelowania roli dystansu psychicznego w kontekście europejskich oraz chińskich ZIB w krajach Afryki, podrozdział 5.1. Założenia analizy, podpunkt 5.1.1. Cel i przedmiot badań. Jest to bardzo wartościowa część rozprawy, mimo zasygnalizowanych uwag. Z drugiej strony należy zaznaczyć, że silną cechą odniesienia się Autora do przyjętych hipotez jest jednoznaczne

wskazanie, w których fragmentach pracy następuje bezpośrednie odniesienie się do poszczególnych hipotez.

Powyższe uwagi nie obniżają ogólnej oceny tej części rozprawy, która pozostaje zdecydowanie pozytywna, a jednocześnie mogłyby mieć charakter doskonalący przy ewentualnej próbie publikacji dysertacji.

3. Wykorzystane metody badawcze

Zgodnie z deklaracją zawartą we wstępie rozprawy Autor wykorzystał podejście metodyczne o charakterze mieszanym, umiejętnie łącząc analizę jakościową i ilościową. We wstępie do rozprawy (s. 17) ujął to następująco:

„1. Krytyczna analiza literatury przedmiotu: przegląd i analiza dotychczasowych badań naukowych związanych z dystansem psychicznym, motywami i determinantami ZIB, skutkami europejskich i chińskich ZIB w Afryce oraz wykorzystaniem różnych estymatorów do szacowania panelowych modeli grawitacji.

2. Metody opisu statystycznego (analiza danych opisowych): przedstawienie trendów nt. ZIB w ujęciu ogólnym oraz ZIB z krajów europejskich oraz Chin w krajach Afryki.

3. Metody ekonometryczne (estymacja i interpretacja wyników modeli ekonometrycznych): analiza determinant ZIB z wybranych krajów europejskich oraz Chin w krajach Afryki z wykorzystaniem panelowych modeli grawitacji.”

W części opisowo-teoretycznej Doktorant zastosował głównie metodę krytycznego przeglądu literatury, natomiast w części empirycznej posługiwał się przede wszystkim panelowymi modelami grawitacji. Taki dobór metod należy uznać za trafny, ponieważ odpowiada naturze postawionego problemu badawczego. Podejście jakościowe i ilościowe idą w parze, wzajemnie się wzmacniają.

Jeśli chodzi o podejście ilościowe, to jego uzasadnieniu i opisowi został poświęcony jeden rozdział pracy – rozdział 4. Metody estymacji modeli grawitacji. Podkreślenia wymaga również równoległe zastosowanie przez mgra K. Ulmanna dwóch estymatorów: Hausmana-Taylora oraz PPML. Sam fakt, że Autor nie ograniczył się do jednego ujęcia estymacyjnego, lecz zestawiał różne podejścia, należy ocenić pozytywnie. Dodatkowo kwestie metodologiczno-metodyczne są szeroko podnoszone w rozdziale 5. Wyniki modelowania roli dystansu psychicznego w kontekście europejskich oraz chińskich ZIB w krajach Afryki. Sposób opisu wykorzystanych metod badawczych oceniam bardzo wysoko i uznaję za wzorcowy.

Istotnym elementem pracy jest operacjonalizacja dystansu psychicznego poprzez jego korelaty, takie jak różnice językowe, instytucjonalne, polityczne czy kulturowe. Jest to rozwiązanie zgodne z praktyką badań empirycznych w ekonomii międzynarodowej, choć – jak słusznie pokazuje sama rozprawa – pozostawia ono pewien margines interpretacyjny, ponieważ dystans psychiczny jako konstrukt teoretyczny nie daje się w pełni sprowadzić do mierzalnych wskaźników pośrednich.

W procesie estymacji wspomnianych modeli wykorzystano dane panelowe dla szerokiej grupy państw afrykańskich w długim szeregu czasowym. Autor z dużą dokładnością opisuje problemy

napotkane przy budowaniu satysfakcjonującej bazy danych oraz sposób rozwiązania tych trudności. Taki opis zwiększa poziom wiarygodności przeprowadzonego badania. Wykorzystanie baz danych takich jak UNCTAD, World Bank (WDI), International Monetary Fund (IFS) oraz bazy Heritage Foundation (Index of Economic Freedom) zapewnia wysoki poziom zaufania odnośnie do danych wejściowych. Również proces budowy modelu grawitacyjnego, sposób doboru zmiennych kontrolnych (takich jak wielkość rynku mierzona PKB, zasobność w zasoby naturalne, otwartość handlowa czy inflacja) oraz przeprowadzone testy diagnostyczne opisano z odpowiednią skrupulatnością. Doktorant wykazał się biegłością w stosowaniu metodologii panelowej, uwzględniając efekty stałe i zmienne. Takie podejście prowadzi do uznania uzyskanych wyników za wiarygodne i reprezentatywne. Zaprezentowana sprawność posługiwania się narzędziami statystycznymi wskazuje na wysokie kwalifikacje warsztatowe mgra K. Ulmanna, niezbędne w prowadzeniu samodzielnych badań naukowych.

Wyniki estymacji wskazują, że w modelach dotyczących inwestycji europejskich zmienne reprezentujące dystans psychiczny przyjmują wartości ujemne i są statystycznie istotne. Oznacza to, że wzrost dystansu psychicznego ogranicza przepływy inwestycyjne, co pozostaje zgodne z przewidywaniami teorii. Natomiast w modelach dotyczących inwestycji chińskich zmienne te są w wielu przypadkach nieistotne statystycznie lub wykazują słabszą siłę oddziaływania. Takie zróżnicowanie wyników Autor interpretuje w świetle odmiennych strategii internacjonalizacji inwestorów, co należy uznać za poprawne i przekonujące.

Syntetyczne omówienie wykorzystanych metod badawczych we wstępie rozprawy wydaje się na pierwszy rzut oka nieco lakoniczne, ale ich rozwinięcie w dalszych częściach pracy nie pozostawia wątpliwości co do kompetencji Doktoranta w tym zakresie. Oznacza to, że dobór metod badawczych oraz sposób ich zastosowania w rozprawie należy ocenić pozytywnie.

Podsumowując tę część recenzji, należy zaznaczyć, że warstwa metodologiczno-metodyczna recenzowanej pracy stanowi jej bardzo silny atut.

4. Struktura i treść pracy

Struktura pracy jest poprawna z merytorycznego punktu widzenia, logiczna, przejrzysta i konsekwentna, a jej układ dobrze koresponduje z przyjętym zamysłem badawczym. Rozdziały literaturowo-teoretyczne stanowią dobry fundament dla prowadzonych następnie analiz empirycznych. Doktorant przedstawia rozwój koncepcji zagranicznych inwestycji bezpośrednich w sposób dobrze przemyślany, wykazując się dobrą orientacją w szerokiej literaturze przedmiotu, odwołując się zarówno do ujęć tradycyjnych, klasycznych, jak i do bardziej współczesnych koncepcji internacjonalizacji.

Moim zdaniem pozytywnie należy ocenić sposób wprowadzenia kategorii dystansu psychicznego do analizy zagranicznych inwestycji bezpośrednich – Autor nie traktuje jej jako izolowanego, niezależnego konstruktu, lecz osadza ją w szerszym kontekście teoretycznym, wskazując na jej związki z decyzjami lokalizacyjnymi przedsiębiorstw, z problemem niepewności i ryzyka oraz z kosztami działania na rynkach krajów goszczących ZIB.

Jak już wcześniej wskazano, rozdział metodologiczno-metodyczny jest zbudowany poprawnie i zawiera opis zastosowanych modeli grawitacji oraz przekonujące uzasadnienie wyboru estymatorów.

Część empiryczna stanowi z poznawczego punktu widzenia najważniejszy fragment dysertacji i została przygotowana z zachowaniem korespondencji i spójności z wcześniejszymi rozdziałami. Autor konsekwentnie realizuje cel główny i szczegółowe cele badawcze, a wyniki analiz są przedstawiane i dyskutowane w porządku odpowiadającym logice i sekwencji zaproponowanych hipotez badawczych. Zachowano uzasadnione związki pomiędzy częścią teoretyczną i empiryczną rozprawy – analiza wyników w tej drugiej nie jest oderwana od literatury, dyskutowanej w części pierwszej, lecz pozostaje z nią w dialogu.

Związek między tytułem pracy, celami, hipotezami, jej strukturą oraz treścią poszczególnych rozdziałów należy uznać za spójny i dobrze przemyślany. W tym sensie praca sprawia wrażenie zaprojektowanej całości, a nie zestawu części połączonych jedynie formalnie. Warto dodać, że proporcje rozmiarów poszczególnych części i rozdziałów pracy pozostają w relacji zrównoważonej. Wreszcie na pozytywną ocenę zasługuje kompletność i całościowy charakter struktury i układu pracy – wykaz skrótów, streszczenie, wstęp, kolejne pięć rozdziałów, rekomendacje, ograniczenia pracy i kierunki przyszłych badań, podsumowanie, literatura, spis rysunków, spis tabel, załączniki. Wszystkie niezbędne składniki poprawnej dysertacji są obecne.

5. Ustalenia merytoryczne – rezultaty badawcze

W moim przekonaniu najistotniejszym osiągnięciem rozprawy jest empiryczne odkrycie, udowodnienie, ale także interesująca interpretacja odmiennej roli dystansu psychicznego w przypadku inwestycji europejskich i chińskich na kontynencie afrykańskim. To właśnie ten wynik stanowi najważniejszy poznawczo wkład dysertacji do wiedzy na temat współczesnych uwarunkowań zagranicznych inwestycji bezpośrednich.

Przeprowadzone badanie wykazało, że w modelach dla europejskich ZIB w Afryce parametry przy zmiennych dystansu psychicznego są ujemne i statystycznie istotne. Świadczy to o tym, że znaczące różnice kulturowe, językowe czy instytucjonalne wpływają na ograniczenie skłonności przedsiębiorstw do podejmowania inwestycji zagranicznych. Wynik ten jest zgodny zarówno z intuicją ekonomiczną, jak i z klasycznymi ujęciami internacjonalizacji przedsiębiorstwa.

Odwrotnie wygląda sytuacja w przypadku inwestycji chińskich, gdzie brak istotności statystycznej wymienionych zmiennych nasuwa przypuszczenie o występowaniu odmiennej logiki internacjonalizacji. Doktorant nie pozostawia jednak tego odkrycia bez interpretacji. Odwołuje się mianowicie do koncepcji przedsiębiorstw typu *latecomers*, charakteryzujących się większą elastycznością, większą tolerancją dla niepewności i ryzyka oraz przywiązywaniem większej wagi do czynników strategicznych niż czynników wynikających z percepcji dystansu. Interpretację tę należy w świetle literatury przedmiotu oraz wyników innych badań uznać za przekonującą.

Ponadto na uwagę zasługuje to, że rezultaty odnoszące się do dystansu psychicznego nie są analizowane w abstrakcji od innych zmiennych. Doktorant przekonująco wykazuje, że na przepływy inwestycyjne między badanymi krajami oddziałują równolegle również klasyczne determinanty, takie jak wielkość rynku, odległość geograficzna, zasoby kapitału ludzkiego, czy zasoby naturalne. Dzięki temu analiza nie jest jednostronna i nie absolutyzuje roli jednej kategorii teoretycznej.

Uzyskane rezultaty mają istotne znaczenie poznawcze i stanowią wartościowy wkład do literatury przedmiotu, szczególnie w kontekście porównania odmiennych modeli internacjonalizacji przedsiębiorstw.

6. Strona formalna pracy

Praca została przygotowana bardzo starannie pod względem formalnym. Struktura tekstu jest przejrzysta, zachowana została właściwa hierarchia rozdziałów i podrozdziałów, a wywód ma charakter uporządkowany. Czytelnik nie ma trudności z orientacją w toku rozumowania Autora.

Język pracy jest poprawny i adekwatny do standardów tekstu naukowego. Autor biegle posługuje się właściwą terminologią z zakresu ekonomii międzynarodowej, a sposób formułowania zdań wskazuje na dobrą znajomość aparatu pojęciowego. Pozytywnie należy ocenić również to, że przyjęty język wywodu jest względnie zrównoważony, jednolity – nie daje się zauważyć tutaj nadmiernych wahań między stylem opisowym a technicznym.

Na pozytywną ocenę zasługuje także sposób prezentacji wyników empirycznych. Tabele i zestawienia danych są czytelne, a ich interpretacja jest w zdecydowanej większości przypadków klarowna. Ważne jest także to, że mgr K. Ulmann stara się nie poprzestawać na prostym referowaniu wyników liczbowych, lecz udanie próbuje nadać im sens ekonomiczno-teoretyczny, osadzając je w literaturze przedmiotu.

Można jedynie wskazać drobne uwagi o charakterze redakcyjnym, takie jak miejscami nadmierna rozbudowa niektórych fragmentów teoretycznych lub niewielkie niespójności w sposobie odwoływania się do literatury. Nie mają one jednak istotnego wpływu na ogólną ocenę pracy.

Jako przykład swoistej nieporadności stylistycznej można podać następujące zdanie: „W tym kontekście, podobnie jak w poprzednim akapicie, podkreślić należy swoistą dychotomię pomiędzy inwestycjami bezpośrednimi oraz portfelowymi, która w zasadzie nie istniała w opracowaniach, które w dorobku nauk ekonomicznych pozostawiły teorie i modele, które to w ramach niniejszej rozprawy sklasyfikowane zostały jako tradycyjne” (s. 186).

Poza tym część pracy określona jako Podsumowanie zawiera de facto powtórzenia istotnych części Wstępu, co nie powinno mieć miejsca.

Strona formalna jest bardzo silną stroną ocenianej rozprawy.

7. Wkład rozprawy do literatury

Rozprawa wnosi wartościowy wkład do literatury przedmiotu w kilku wymiarach. Po pierwsze, samo uporządkowanie i autorska prezentacja koncepcji teoretycznych dotyczących zagranicznych inwestycji bezpośrednich oraz podobne zabiegi w odniesieniu do zagadnienia różnic kulturowych są same w sobie wartościowe. Z jednej strony ich wartość polega na syntezie i umiejętności oceny, z drugiej zaś na uwagę zasługuje umiejętność dokonania przeglądu literatury w sposób instrumentalny, podporządkowany generacji ciekawych hipotez badawczych. Odnosnie do pierwszego zagadnienia, a mianowicie koncepcji ZIB można tylko wytknąć Autorowi niewykorzystanie pewnych, istotnych pozycji literatury, co jednak daje się wytłumaczyć dążeniem do zachowania dyscypliny w zakresie rozmiarów pracy.

Po drugie, Autor podejmuje próbę empirycznego uchwycenia, identyfikacji, opisu i interpretacji znaczenia dystansu psychicznego w analizie zagranicznych inwestycji bezpośrednich, co stanowi istotne rozwinięcie dotychczasowych badań, które nierzadko ograniczały się do ujęć teoretycznych albo do wąsko rozumianych studiów przypadku z wszystkimi tego konsekwencjami.

Po trzecie, szczególną pozytywną cechą pracy jest podejście porównawcze, pozwalające na zestawienie zachowań inwestorów z gospodarek rozwiniętych i gospodarki wschodzącej. W tym kontekście wyniki uzyskane dla Chin mogą być interpretowane jako empiryczne wsparcie tez formułowanych w ramach koncepcji przedsiębiorstw typu *latecomers*. To sprawia, że rozprawa nie tylko testuje określone hipotezy, ale również uczestniczy w szerszej debacie teoretycznej, dopisując kolejne jej fragmenty.

Po czwarte wreszcie, wykorzystanie w rozprawie modeli grawitacji oraz estymatorów HT i PPML pozwala na uzyskanie wyników, które zachowują porównywalność w stosunku do innych badań prezentowanych w literaturze międzynarodowej. Zwiększa to wartość poznawczą pracy, zakres jej oddziaływania w prowadzonym międzynarodowym dyskursie naukowym oraz daje szansę dalszego wykorzystania jej ustaleń w przyszłych badaniach.

Ponadto, należy zwrócić uwagę na to, że rozprawa łączy refleksję teoretyczną z analizą empiryczną w sposób, który nie ma charakteru czysto ilustracyjnego. W przypadku tej pracy uzyskane wyniki empiryczne rzeczywiście służą do rozstrzygnięcia problemu badawczego, a nie tylko – jak się nierzadko zdarza w dysertacjach doktorskich – do potwierdzenia z góry przyjętych oczywistych intuicji. Tę okoliczność także należy uznać za ważną silną stronę ocenianej rozprawy.

8. Ograniczenia pracy i kierunki dalszych badań

Ocena rozprawy autorstwa mgr K. Ulmanna skłania także do wyartykułowania pewnych jej ograniczeń oraz do refleksji nad ewentualną kontynuacją przeprowadzonych badań.

Moim zdaniem do głównych ograniczeń pracy należy zaliczyć trudności związane z operacjonalizacją dystansu psychicznego. Autor zdaje sobie z tego sprawę i otwarcie o tym pisze. Pomimo wykorzystania zbioru korelatów dystansu psychicznego, kategoria ta pozostaje konstruktem pośrednim, którego pełne uchwycenie w analizie ilościowej jest z natury rzeczy

utrudnione. Uwaga ta odnosi się nie tylko do recenzowanej dysertacji, ale jest ona przejawem bardziej ogólnego problemu metodologicznego dyskutowanego w literaturze.

Drugim ograniczeniem jest zakres merytoryczny i czasowy danych empirycznych, w szczególności ich dostępność, jednolitość oraz porównywalność pomiędzy krajami. W badaniach obejmujących wiele gospodarek i dłuższe szeregi czasowe przeważnie występuje problem różnic jakości danych, nieciągłości informacyjnej oraz konieczności przyjmowania uproszczeń przy budowie próby badawczej. Powoduje to zagrożenie dla stabilności części wyników oraz ogranicza możliwości ich generalizacji. Warto podkreślić, że Doktorant był świadomy tych ograniczeń i, pisząc o nich otwarcie, zaprezentował jednocześnie wykorzystane sposoby minimalizacji znaczenia tego ograniczenia.

Jeśli chodzi o potencjalne kierunki dalszych badań, to wskazane byłoby rozszerzenie badania o inne regiony świata, tak aby sprawdzić, czy ujawnione w pracy zależności mają charakter bardziej ogólny. Interesujące byłoby ustalenie, jak polscy inwestorzy podejmują ZIB w Afryce – czy bardziej w zgodzie z cechami modelu europejskiego czy chińskiego? Czy przeważa tutaj podejście typu *latecomers*? Ponadto wartościowe mogłoby być pogłębienie badań nad poszczególnymi komponentami dystansu psychicznego, tak aby ustalić, które z nich odgrywają rzeczywiście największą rolę w procesach inwestycyjnych.

Do rozważenia jest wreszcie kolejna sugestia, że obiecującym rozwinięciem badań mogłoby być wspomagające wykorzystanie metod jakościowych, na przykład *case studies* wybranych przedsiębiorstw lub procesów decyzyjnych inwestorów. Pozwoliłoby to lepiej uchwycić mechanizm, dzięki któremu dystans psychiczny przekłada się – albo nie przekłada się – na konkretne decyzje inwestycyjne.

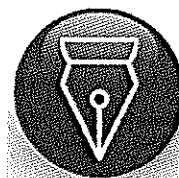
9. Konkluzja końcowa

Podsumowując niniejszą recenzję stwierdzam, że dysertacja doktorska mgr. Kamila Ulmanna pt. „Dystans psychiczny jako determinanta zagranicznych inwestycji bezpośrednich krajów europejskich oraz Chin w Afryce” stanowi oryginalne, wartościowe i dojrzałe rozwiązanie istotnego problemu naukowego w obszarze ekonomii międzynarodowej. Autor udowodnił, że posiada gruntowną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia zaawansowanych badań naukowych zarówno o charakterze teoretycznym, jak i empirycznym.

Do mocnych stron opracowania zaliczam trafny i dobrze uzasadniony wybór problematyki, umiejętne połączenie perspektywy teoretycznej i empirycznej oraz uzyskanie interesujących wyników dotyczących zróżnicowanej roli dystansu psychicznego w przypadku inwestycji europejskich i chińskich. Zgłoszone w recenzji nieliczne uwagi krytyczne mają charakter doskonalący i nie podważają zasadniczo wysokiej oceny ogólnej dysertacji.

W mojej ocenie recenzowana praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w dyscyplinie ekonomia i finanse. Wnoszę zatem do Rady Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Gdańskiego wniosek o dopuszczenie mgra Kamila Ulmanna do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Biorąc pod uwagę wysoką jakość naukową dysertacji, aktualność i wagę podjętej tematyki oraz rzetelność przeprowadzonej analizy, stawiam również wniosek o wyróżnienie tej rozprawy w systemie wyróżnień rozpraw doktorskich obowiązującym na Uniwersytecie Gdańskim.

Signed by /
Podpisano przez:

Marian Gorynia

Date / Data: 2026-
05-15 10:44